

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Kockázva

*Der Stil erhöht die Schönheit der Gedanken.
Schopenhauer*

Alea iacta est.

gyerekkorom vasárnap délutánjai általában egyhangúan teltek, kivált, ha valamilyen oknál fogva a szokásos kirándulások elmaradtak, vagyis, ha a városban rekedtünk, ami lényegében a négy falat jelentette: délelőtt istentisztelet a pincetemplomban, ebéd után az olvasás otthon, havonta egyszer pedig szeretetvendégség este ugyanott, ahol az istentisztelet, nagynéném azonban aggódott olykor, hátha unatkozom, és akkor sor került a társasjátékra, vagyis férje elővette a *Ne nevens korán*-t, aminek négyzethálós keresztjét maga szerkesztette-rajzolta és színezte, figuráit velős csontból faragta (még akkor, amikor isiásza után hosszabb gyógykezelésre otthon kellett maradnia), asztalhoz ültünk – a dobókocka forgására bízva játékszerencsénket; emlékszem a kezdések szorongására, ahogyan próbáltam bűvölni a kockát: hatosaival kápráztasson, adjon esélyt, hogy a lehető leggyorsabban beléphessek, végigfuthassam a pályát, rendre bevigyem mind a négy bábumat kiütés nélkül a célba, szerettem volna biztos trükköt kidolgozni a kockadobáshoz, úgy találtam, nagybátyámnak birtokában a fortély, többször dob hatost nálam is, nénémnél is, kiötöltem, hogy a dobás lendületének és fékezésének kell megfelelő arányt találnom, ha a hatos lapról indítok: a newtoni törvény (te jó Ég, milyen messze voltam még megismerésétől! arról nem szólván, valószínűleg, családom tagjai a nevet sem hallották soha) vonatkozik a kockadobásra is, „csak” ismernem kell a lég ellenállást, a gördítés erősségét (hosszát?), sebességét, egyéb összetevőket, máris ott áll meg a kocka, ahol akarom; nagybátyám – úgy tetszik – ösztönösen gyanította ezt az irányíthatóságot: kockája gyakran engedelmesskedett az éppen kívánt számokkal (pöttyökkel)... , ám csak az elvig jutottam, a gyakorlat egyre cáfolt, nem kellett Toulouse-ig mennem veszíteni (*to lose*) és játszani a szavakkal (ki sem tudtam volna olvasni ezeket akkor!)... azazhogy: igen távol voltam attól, hogy elméleti kérdésként kezeljem a kocka forgandóságát, egészen ködös elképzeléseim lehetnek olyan elvont fogalomról is, mint a szerencse, amit egyébiránt néném, bátyám folyvást emlegetett, persze inkább emlegették, semmint áldásaiból részesülhettek volna – túl a dobókocka pöttyein (kis fehér csontdarab volt fekete jelzésekkel, sarkai legömbölyödtek a használatból, vagy eleve ilyenre formáltak gyárilag), én pedig nemhogy nem nevettem korán, elég hamar elbőgtem magam, ha újabb és újabb vereség várt rám, nevetve vigasztaltak a partnerek, nevetve osztottak nevelés tanácsokat, amelyek a kocka bűvölésével voltak kapcsolatosak, de az ég egy világon semmit nem segítettek, és hát hol lehettem még attól, hogy elolvassam a dobások lehetséges kimeneteleit Cardanónál – *Liber de Ludo Aleo* (A szerencsejáté-

kok könyve) című kis kátéjában; hogy kíséreljem meg megismerni a valószínűségek „mezőelméletét”... akár azt, hogy összetettebb játékok esetében kettő vagy több kockával szaporodnak a gondok, ugyanakkor a jóval később megkedvelt kocka-póker kimenetelei is valószínűsíthetők a matematika nyelvén; – de Méré lovag, a hírhedett XVII. századi szerencsejátékos egyenesen az ifjú Pascalhoz fordult (aki kiszámolta az esélyt, Fermat-val megerősítette) a kockák viselkedésének elemzésére, tehette, mivel a lovag úr „tudományosan” kívánt hazardírozni – a *hasard* (< arab *jazara*/kockázni) > magyar ’házsárt’ (*Een rwhaymon hasardtoth vetenek* – Jézusra utalva) – izgalmával; mások, de mennyivel különbek lehettek a lovag izgalmi, mint az enyéme azokon a különben valóban unalmas vasárnap délutánokon! ó, a sok változatú lúd-játék eme szimpla, polgári utóda, mert hiszen mai ismereteim szerint mi egyéb volna a *Ne nevens korán*, hosszú éveken át színezte és keserítette egyszerre gyerekkoromat, anélkül egyelőre, hogy tisztában lettem volna az egyéb kockázások titokzatosságával és veszedelmével, ámbár gyanítom, elnyerte volna tetszésemet az ólommal nehezített kocka, amit egyébként – olvasom később a krónikákban – a XV. századi Budai jogkönyv súlyosan, sőt, barbár módon fenyeget mint hamisítást (át kell ütni a manipulált kockát tulajdonosa tenyerén), el sem bírtam képzelni, miként hajtják végre, ám az emberi fantázia a kegyetlenségben kimeríthetetlen; de bizony mélységesen megrázott Hugo Grotius disztichonja:

*Sorte quidam varia metam tamen imus ad unam.
Votaque mors rumpit. Quis putet esse jocum?*

(Különböző sorssal egy cél felé megyünk.

A szándékot halál akasztja el. Vajon játék-e ez egyáltalán?)

eladdig fogalmam sem volt, nem is lehetett a helyzet ilyen súlyos voltáról, mellesleg, saját pityergős sikertelenségeim jócskán beszűkítették viszonyomat a kockához, ám fölöttébb nagy meglepetést okozott egyik sajátos formája: a *dreidel* vagy kockacsiga a héber betűkkel, Robinál láttam, a rabbi fiánál, – *nagy csoda történt ottan* – a talmud-történet négy első betűje díszelgett új barátom műves játékszerén (rövid barátság lehetett csak, egy novemberi szél Amerikáig sodorta családjával egyetemben, néném kényelmes takarítónői állása egyszeriben odalett); dreidelt azóta sem láttam, örömet fölhajtanék egyet valami ócskásnál –

aztán a dobókocka helyét elfoglalta a mértani test: megtanultuk hat lapját úgy kihajtogatni, hogy annak alapján bármikor készíthessünk magunknak – némi fülekkel, ragasztással – kívánt méretű papírkockát; emlékezetem szerint csináltam néhányat, nem igényelt rendkívüli kézügyességet, még ha irtóztam is a ragacsos kéztől; mi volt gyermeteg ügyeskedésem azokhoz a fantasztikus eredményekhez képest, amelyek hovatovább betolakodtak az én szűkös elmémbe is: a modern origami megszállottai elsősorban matematikusok (hat darab névjegyből tökéletes kockát lehet kihajtogatni); a Menger-szivacs igazi mértani csemege (a Sierpiński-szőnyeg nyomán), mondhatni: a kocka végtelen oszthatóságának bámulatosan szisztematikus

formája, amit névjegykártyából hajtogatott ki a névadója, ötletét aztán 66 048 névjegykártya fölhasználásával tíz esztendőn át robotolva növesztette/lyuggatta 142 centiméteres élhossz méretűre Jeannine Mosely (a „Kockafej”), aki ezek után nemcsak benézhetett kockája belsejébe, de ki is tekintgethetett belőle – mint mondta – a matek nagyobb dicsőségére...

ritkultak otthon a partik, egyre jobban viseltem a vereséget, nem szólva arról, hogy némiképpen „kitanultam” a hatos dobás titkát, miképpen elmélyedtünk az iskolában a mértani testek ismeretében, belém rögzült, hogy több, mint szóvicc: kockázatos dolog a kockával foglalkozni; túlságosan tökéletes test ahhoz, hogy a munkálatok vele, a beavatkozások rajta, az elvégzett manipulációk bármilyen visszafogottak legyenek, valamiképpen annak a bizonyos tökéletességnek a megbolygatásai: első pillantásra szinte tagadásai, ám indirektebb közelítés is lehetséges, amely szerint éppen az ellentét kívánja hangsúlyozni a példás mértani szabályosságot; csak hogy ez a tökély korántsem hibátlan világunkban valóban agressziókat szenvedhet, amelyek hatására más irányú metaforizmusok jelentkezhettek – utalva netán az agresszió mögöttes szándékaira, céljaira; ha történetesen – miképpen egyes esetekben – a kocka anyaga ugyancsak valami tartósra, nehezen változóra, szilárdságra, fegyelemre utaló anyag, mint a krómácel például, akkor még hangsúlyosabbak, még messzebbre vezetőik jelképileg a mechanikai beavatkozások, mondhatni: *a kocka sorsáról* lesz szó, esetleges plasztikai történéssé szerveződik a jelenség, ahol a formát lerontó, leépítő gesztusok eredménye: rogyás, gyűrődés, horpadás, él-torzulások már-már metafizikai olvasatot sugallnak, hiszen a metaforáknak – köztudottan – a metafizika terében van létjogosultságuk, mondhatni, három kitüntetett (nem, nem platóni, mivel abból öt létezik, és nem mind felel meg ennek a normának) test van, amelyek egyetlen adattal meghatározhatók a megszokott háromdimenziós térben: a gömb, a kocka és a tetraéder, ám azt nem tudjuk, vajon négydimenziós változataikra áll-e ez a meghatározás, avagy a redukciós szint a dimenziók számának növekedésével emelkedik – mondjuk – kétfőre; persze, végig gondolandó – maradva a kockánál – a kitüntetett geometriai test viselkedése a görbült (hiperbolikus) térben, ugyanis másként vetődik föl a párhuzamosság kérdése, alkalmasint változik a görbületnek megfelelően a szögek nagysága stb.

mind több és több kockával kerültem valamiféle kapcsolatba, ami bizonyos mértékig, ám csupán addig, távolodást jelentett a dobókockától, látókörombe került a Ka'ába, ugyancsak kocka, alighanem a világ legismertebb heptaédere, ám bár a Rubik-kocka (ó igen, az jóval később fészkelte be magát ismereteim közé) nemigen maradhat el tőle (ráadásul ez utóbbi eukleidészi pontossággal szerkesztett, különben botladoznék a mozgatása), Mekka és az iszlám világ jelképe, tisztelete a tökély tisztelete, ugyan mi is szimbolizálhatná egyértelműbben Allah tökéletességét, szentségét az égből érkezett fekete kőnél? ahogyan méretes fekete gránitkockával jelölték meg tisztelői a *Fehér alapon fekete négyzet* festőjének – Malevicnak – a sírját, amit aztán bombatalát pusztított el a második világháborúban... és már valóban a metafora, a szimbólum területén, mondhatni zugaiban kalandoztam, másik játékszinten tébláboltam,

részben ide sorolhatom azt a matematikai groteszket, amely a minden tudományos lében kanál görögökkel esett meg – hatalmas tudományuk ellenére: pedig jó ideig nem sejtettem, hogy már nekik meggyűlt a bajuk a kockával, jóllehet, a *Timaios* szerint az istenek *a földnek* (a négy elem egyikének, nem a glóbusznak) *a kocka formát adják*; amikor a Krisztus előtti ötödik században az athéniak úgy próbáltak megszabadulni a pusztító tífusz-járványtól, hogy Apollónt, a gyógyítás istenét kísérelték meg korrumpálni azzal, hogy templomának kockaoltárát a déloszi jós javaslatára kétszeresére növelik, csak hát hogyan, mert bizony, ha az élet megduplazzák, a kocka nyolcszorosára növekszik, amit Apollón valószínűleg gúnyként könyvelhetett el, mert bizony a járvány csöppet sem enyhült, a történet pedig déloszi problémaként fennmaradt a geometriában, 1936-ban „hajtogatta ki” a megoldást Margherita P. Beloch – mint bármekkora *l* hosszúság köbgyökét (megoldva egyúttal a szögharmadolást szintén)... ami ennél is groteszkebb, belebotlottam (botladozom tovább) a matematikába, de ha már ott időzöm, át meg át kell settenkednem – hiányos fölkészültségem ugyan nem hatalmazna föl rá – a modern fizika térelméleteihez, majdnem azt mondtam: a metafizikába –

valamiképpen ide kell sorolnom a *tesseract* (a régi Róma szerencsejátékosai hívták *tesserának* kockájukat és játékukat) bonyodalmas kérdését; negyedik dimenziós „fölcsavarása” és a Dalí-látomás esetét: lehet-e egyáltalán metafizikába illőbb elképzelést elgondolni az extravagáns festő ötleténél, aki éppen tesseractra (kiterített hiperkockára) feszítetteti föl a Megváltót? minden vallási/mitikus szándéka mellett némi szarkazmust olvasok ki belőle a modern fizikai világképnek címezve; bizony réges-régóta forog a dobókocka, az *astralagus*: birkák vagy kecskék bokacsontjából finomított eszköz, igaz, csupán a négy nagyjából lapos oldala használható – azon képes megállni –, azokat jelölték értéként, de még a templomba is elvitték – Kálmán királyunk törvénye szerint, és jó lenne kideríteni, hogy Árpád-házi Szent Erzsébet, a mindig sokat kockáztató II. András lánya, a szenvedélyes bambergi kockajátékos hogyan nevezte ezt az istentelenséget), de ha már Erzsébet révén a tizenharmadik századig kóboroltam vissza, hadd említsem találkozásomat egyetemi éveimben Orff Carmina Buranájával, ott hangzik el vágás torkokból:

Jaj neked, kocka, amit adsz,

csupa csalárdság, csapda az...

és hát újabb darabka bőr (nincs benne a regényemben) még, amit lehúzhatok könyvelmőségében, csillapíthatatlan játékszenvedélyében is nagyszerű királyomról: IV. Henrik (Bourbonként első a francia trónon) 1609-ben, a halála előtti évben, hatszáz ezer frankot vesztett kockán egy bünbarlangban – a pénzügyminisztere, Sully nem kis megrökönyödésére, aki már korábban próbálta eltiltani a kártyától is –

az önmagát rendre nehezebb, elviselhetetlenebb sorsba sodró Bolyai János azt képzelte: Gauss nem csak a nem-euklideszi geometriát találta föl, de fölálalta Lobacscevszkijt is, csakhogy őt hátrébb sorolja *a semmiből új világot teremtők* sorában, a görbült fölületek geometriájában, lelki megrázkódtatása mintegy végtelen hiperbolikus ernyő borult föléje, többé nem engedte ki ebből a kilátástalan fogságból, aho-

gyan a végtelenek apostolát, Cantort sem a számtalanság (infinít számosság?); mennyi irónia bujkál a sorsban!.. és mennyire az irónia a sorsa a töprenkedő elmének, kölcsönvéve ezt az iróniát: mi mindent kockáztat az elmélyült gondolkodó, aki észrevette, hogy a világ dolgainak értelmezése hogy még kívánni valót, és hogy a szerencse akkor is forgandó (akkor csak igazán!), ha nem kockán próbálkozunk vele, nem az ősi lúdjáték valamelyik rafináltabb változatában (teszem azt: rulett), ráadásul né mely esetekben nem éppen a szerencsét kell segítségül hívni, a Rubik-kockát inkább elemző térszemlélet vezetheti kezünkben sikerre (egyeseknél néhány másodperc alatt); de milyen térképzetre van szükség ahhoz, hogy a negyedik dimenzióból nyerjünk látomást a szabályos kockáról? vagyis akként szabályos-e egy lépcsővel följebb, ahogy szimpla logikánkkal elvárhatnánk, netán a *semmiből teremtett új világban* (persze, persze ez az *új* már Riemann-é is, nem pusztán Bolyaié), tovább menve: kocka-e még a kocka görbült (gömb-, hiperbolikus) fölületekkel? nem tudható, vajon kalandjai során nem szállt-e meg a kocka a Hilbert Hotelban (a végtelen kitüntetett szálláshelye!), amelynek recepciósa – ismerősként – szívesen fogadhatta;

avagy ez a negyedik (tér)dimenzió a Nirvánába (esetleg másik mennyországba – utalhat rá Dalí: *Christus Hypercubusa*, és még hányan, de hányan képzeltek oda a Paradicsomot!) kínálna átjárást, ahogyan egykor hitték? valójában: lehetséges, hogy hiperbolikus, noha mégis meglehetősen lapos világegyetemben élünk, amit csak a közélire meredt szemünk egyenget tökéletesen laposra? ebben az értelemben a *kocka* már-már tiltott helyeken bolyong, tulajdonképpen ott, ahol a tesseract fölcsavarodhat négydimenziós testté, egyáltalán értelmezhető-e a háromdimenziós testek világa magasabb dimenziókban, másfelől pedig egy négydimenziós tárgyat képtelenség a mi világunkban egészeben vizualizálni (de talán valamiféle metszetét, vagy azok a hiperkockák, amelyeket a bigámista matematikus, Hinton gyártott le illusztrálandó a kérdést) –

azon a réges-régi vasárnap délutánon első hatos dobásommal – mára világossá vált – elindultam a végtelenbe, remélhetőleg nem a szerencsétlen Cantoréba, azaz-hogy: mindannyian oda tartunk, noha – sajnos – nem tudjuk/nem tudhatjuk, mi mindenből (fizika, matematika, filozófia, vallás, kabbala stb.) épül meg az a bizonyos végtelen...